

Фінансування системи вищої освіти: світова практика і українське сьогодення

Ми часто чуємо, що у нас бідні викладачі, що в університетах застаріла матеріально-технічна база або що її взагалі немає, що в аудиторіях обсипається штукатурка і меблі не такі, як слід. «Проблема у фінансуванні», – скажете ви. – «Держава недостатньо фінансує вищу освіту». Насправді Україна посідає одне з перших місць серед країн світу за рівнем фінансування вищої освіти, виділяючи з бюджету більше як 2% ВВП щороку. І навіть більше від того: рівень приватного фінансування, тобто сплата за навчання студентами-контрактниками, в Україні теж не відстає від світового рівня, становлячи 0,7% ВВП.

Чому ж за такого фінансування українські університети ніяк не можуть потрапити у топ світових вишів? Щоб відповісти на це та інші запитання, проаналізуємо як світові, так і українські практики фінансування вищої освіти, а саме, на основі чого розраховуються обсяги фінансування вишів, на яких умовах виші розпоряджаються фінансовими ресурсами, на що їх витрачають. Наприкінці аналізу наведено висновки та розроблено рекомендації.

Ми висловлюємо вдячність Доктору педагогічних наук, професору, ректору Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсинський Міжнародний Університет (США) в Україні» Романовському О. О., Президенту Міжнародного благодійного Фонду "Міжнародний фонд досліджень освітньої політики" Фінікову Т. В., і Доценту кафедри фінансів Національного університету «Києво-Могилянська Академія» Подвисоцькій Т.О. за коментарі до тексту. Позиція, висловлена у звіті, є винятково відповідальністю автора.

Обсяги державного фінансування

За обсягами фінансування вищої освіти у % ВВП Україна посідає одне з перших місць у Європі, на рівні скандинавських країн, які традиційно лідирують у витратах на освіту. У Таблиці 1 наведено дані щодо державних витрат на вищу освіту в країнах ЄС і в Україні. В середньому країни ЄС витрачають 1,3% ВВП з державного бюджету на вищу освіту. В Україні у 2010 році цей показник становив 2,3% ВВП, в 2011 і 2012 – був на рівні 2%. Випередила Україну лише Данія – 2,41% ВВП.

Показник фінансування освіти у % ВВП демонструє, якої ваги держава надає сфері освіти на фоні загального розподілу ресурсів. Цей показник у розвинутих країнах багато в чому залежить від кількості населення відповідного віку і від рівня охоплення населення освітою.

Законом України «Про освіту» передбачено фінансування всієї вищої освіти в розмірі 10% від ВВП. Обґрунтування для цієї норми не надано, просто встановлено норму, що не залежить від жодних факторів. Хоча принаймні потрібно враховувати такий фактор, як кількість осіб відповідного віку (дошкільного, шкільного, студентського) у певний навчальний рік. Така норма закону застаріла і є ще одним прикладом нормативів радянського часу, яких ніяк не може позбутися українська система освіти.

За обсягами фінансування вищої освіти у % ВВП Україна посідає одне з перших місць у Європі

Чи залежить «успішність» системи вищої освіти від рівня державного фінансування?

Останнім часом ми часто натрапляємо в засобах масової інформації, а також у наукових працях на рейтинги університетів світу, серед яких найпопулярнішим вважається Академічний

рейтинг університетів світу, що складає Шанхайський університет Цзяо Тун. Лідером за кількістю університетів у цьому рейтингу є США, потім ідуть Великобританія та Німеччина (див. таблицю 2). Українських вишів у цьому рейтингу немає¹. Можливо, у тому числі й через це одним з індикаторів успішності реформи вищої освіти в програмі економічних реформ було обрано потрапляння українських вишів до світових рейтингів.

Таблиця 1. Державні витрати на вищу освіту, % від ВВП, 2010

Країна	Населення у віці до 19, %	Державні витрати на освіту, % від ВВП	Державні витрати на вищу освіту, % від ВВП
Данія	24,4	8,8	2,41
Естонія	21,2	6,09	1,34
Італія	19,0	4,70	0,84
Латвія	20,1	5,01	0,8
Литва	22,2	5,38	1,27
Німеччина	18,8	5,06	1,34
Польща	21,8	5,10	1,07
Угорщина	20,8	5,12	0,98
Україна	20,4	7,4	2,3
Фінляндія	22,9	6,84	2,18
Франція	24,8	5,86	1,33
Чехія	20,1	4,38	0,96

Джерело: Eurostat, Державний комітет статистики України

Можливо, що це не найвдаліший показник успішності для українських реалій. Оскільки спочатку потрібно звернути увагу на те, на основі чого ці рейтинги розраховуються. Перш за все, це кількість випускників-лауреатів та викладачів-лауреатів Нобелівської і/або

¹ Слід відзначити, що за результатами іншого рейтингу - QS World University Rankings 2013/2014 - Київський національний університет імені Тараса Шевченка увійшов до топ-500 кращих вищих навчальних закладів світу у категорії 441-450.

Філдсівської премій, статей, опублікованих (випускниками чи викладачами) у провідних світових наукових журналах, індексу цитувань у провідних журналах світу. Українські викладачі мало друкуються навіть в українських або російських наукових журналах, не кажучи вже про світові. Викладачі рідко мають можливість приділити час науковим дослідженням і публікаціям. В університетах Європи та США однією з умов контракту викладача є обов'язкові щорічні публікації у провідних світових журналах відповідного профілю. В Україні публікації заохочуються, але їх відсутність не може бути підставою для звільнення.

Проте і у нас є певні позитивні зрушення в цьому напрямі. Наприкінці 2012 року Міністерство освіти видало накази, згідно з якими з 1 вересня 2013 року для захисту кандидатської або докторської дисертації потрібно мати кілька публікацій у закордонних або українських наукових журналах, що входять до міжнародних наукометричних баз даних. Також позитивним сигналом є підписання в травні 2013 року декларації про співпрацю зі світовим постачальником наукової інформації Elsevier, згідно з якою українські виші отримають доступ до контенту Elsevier, а українські наукові видання зможуть подаватися на експертизу щодо включення їх до цієї бази даних. Проблемою залишається володіння англійською мовою на належному рівні, для того щоб користуватися міжнародними науковими інформаційними базами, а також публікуватися в журналах, що входять до цих баз. Тому було б розумно популяризувати серед випускників і викладачів вишів написання кандидатських і докторських дисертацій англійською мовою. Крім того, потрібно популяризувати й наукові дослідження з наступними публікаціями не лише для захисту дисертацій, але й для подальшої викладацької роботи у виші, як це відбувається в закордонних університетах.

Таблиця 2. Кількість університетів у топ-500 ARWU 2012 за країнами

№ в рейтингу	Країна	Кількість університетів у топ-500 (ARWU 2012)
1	США	150
2	Великобританія	38
3	Німеччина	37
4	Китай	28
5	Канада	22
6	Японія	21
7	Франція	20
8	Італія	20
9	Австралія	19
10	Нідерланди	13
11	Швеція	11
12	Іспанія	11
13	Південна Корея	10
14	Тайвань	9
15	Швейцарія	7
16	Бельгія	7
17	Австрія	7
18	Ізраїль	6
19	Бразилія	6
20	Фінляндія	5
21	Гонконг	5
22	Нова Зеландія	5
23	Данія	4
24	Норвегія	4
25	Саудовська Аравія	3
26	Южна Африка	3
27	Португалія	3
28	Ірландія	3
29	Сингапур	2
30	Греція	2
31	Чилі	2
32	Росія	2
33	Польща	2
34	Угорщина	2
35	Мексика	1
36	Аргентина	1
37	Чехія	1
38	Індія	1
39	Іран	1
40	Єгипет	1
41	Туреччина	1
42	Сербія	1
43	Словенія	1
44	Малайзія	1
45	Хорватія	1

Джерело: Академічний рейтинг університетів світу (ARWU) 2012

Міжнародні рейтинги вишів – це своєрідна приблизна оцінка рейтингу систем вищої освіти. Тому досить цікавим є питання: чи існує залежність між присутністю університетів у світових рейтингах і рівнем державного фінансування вищої освіти? Статистичний аналіз показує, що така залежність існує. Як видно з діаграми 1, зі збільшенням витрат на освіту зростає кількість університетів на душу населення у світових топ-500 рейтингах. Для цілей аналізу ми взяли не абсолютну кількість університетів (які потрапили у топ-500) певної країни, а відносний показник – кількість університетів на душу населення (на діаграмі на млн. населення). Це було зроблено для того, щоб можна було порівнювати країни з різною кількістю населення.

Зі збільшенням витрат на освіту зростає кількість університетів на душу населення у світових топ-500 рейтингах

Як показує діаграма 1, скандинавські країни, а також Швейцарія, Нова Зеландія та Австралія – лідери за кількістю університетів у топ-500 на душу населення. США хоча й лідирують у топ-500 ARWU рейтингу в абсолютних величинах, проте у відносних величинах (університети на душу населення) – знаходяться десь посередині, як видно на діаграмі.

Варто нагадати, що скандинавські країни (Норвегія, Швеція, Фінляндія, Данія) також лідирують у ЄС за рівнем державних витрат на вищу освіту у % ВВП. Від 2% до 2,4% ВВП вони щорічно витрачають на вищу освіту. Крім того, відмінною рисою їхньої моделі є практично 100% державне фінансування освіти, приватний капітал становить незначну частину. У той час як в Австралії та Новій Зеландії приватне фінансування становить значну частку – 56% і 30% відповідно.

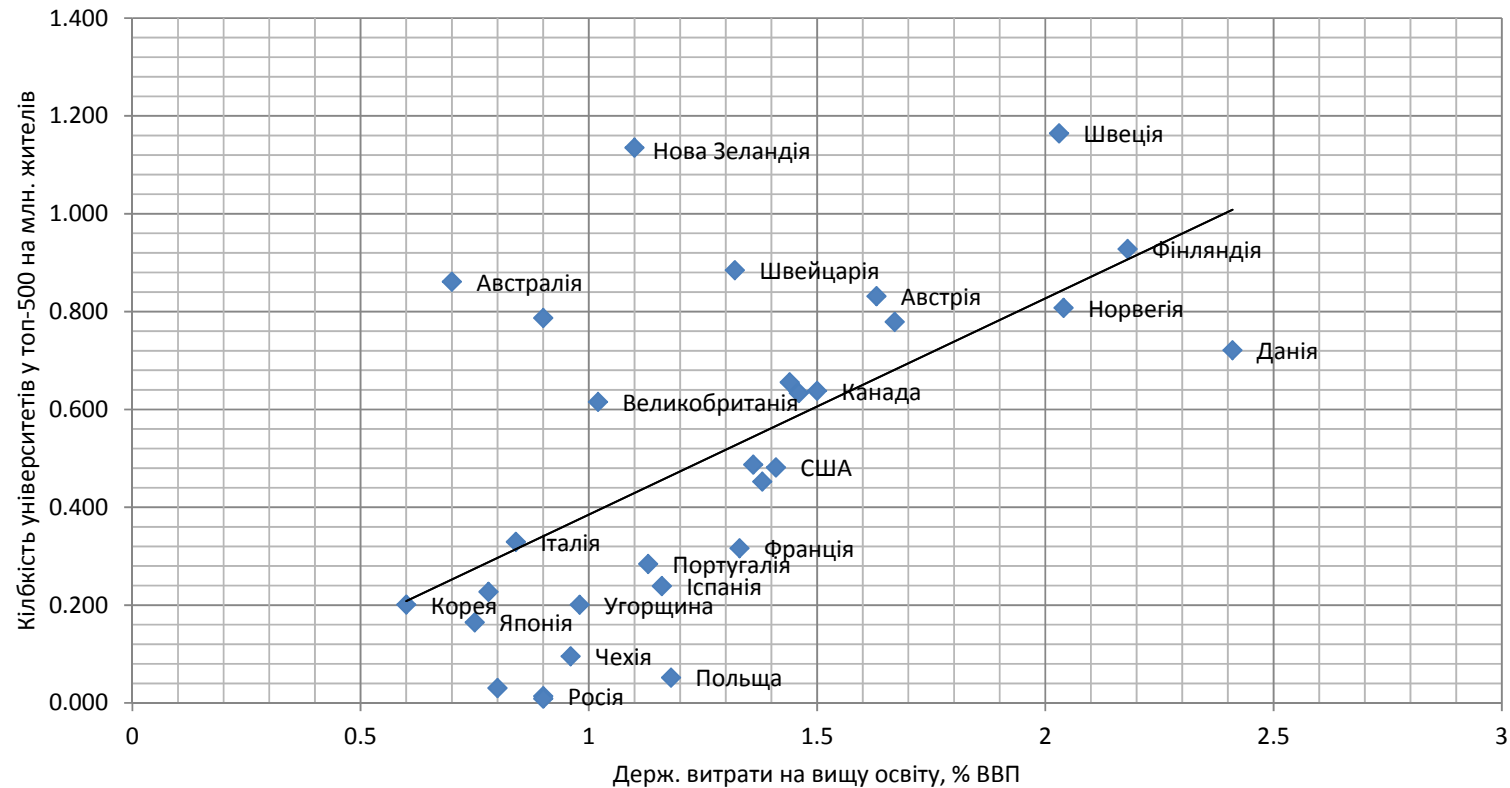
Приватне фінансування

У більшості розвинених країн світу вища освіта переважно фінансується державою. Частка приватного фінансування становить не більше ніж 15–20 %. У скандинавських країнах (Норвегії, Швеції, Фінляндії) приватне фінансування не перевищує 5 %. Є й винятки із загального правила – це такі держави, де приватне фінансування становить більше як 50 %²: США (62 %), Південна Корея (73 %), Японія (67 %), Австралія (56 %), Великобританія (54 %). Приватне фінансування, у першу чергу, – це плата за навчання студентами, спонсорами.

В Україні не ведеться статистика щодо приватного фінансування вищої освіти, проте, володіючи певними даними, можна приблизно порахувати, скільки інвестують у вищу освіту приватні особи (як фізичні, так і юридичні). Державний комітет статистики надає дані щодо загальної кількості студентів, які навчаються за кошти фізичних і юридичних осіб у вишах I–II і III–IV рівнів акредитації. Отримати приблизну оцінку середньої вартості навчання у вишах I–II і III–IV рівнів акредитації не складно, якщо брати за основу дані самих вишів із різних регіонів України. Таким чином, ми отримуємо приблизну оцінку приватного фінансування в 0,7 % ВВП. З урахуванням державного фінансування в розмірі 2 % ВВП, загальний обсяг фінансування досягає 2,7 % ВВП. Частка приватних витрат, таким чином, в Україні становить 25 % від усього обсягу фінансування.

² Дані ОЕСР (Організація економічної співпраці та розвитку).

Діаграма 1. Аналіз залежності кількості університетів у топ-500 (на млн. населення) від державних витрат на вищу освіту

Джерело: розрахунки CASE Ukraine на основі даних Eurostat, OECD Factbook 2013, Академічний рейтинг університетів світу (ARWU 2012)

У розвинених країнах університети також підтримує бізнес. Ця практика існує давно, але останнім часом набула особливо великого розмаху. Якщо раніше бізнес в основному підтримував дослідження, які становили взаємний інтерес як для бізнесу, так і для дослідників, то зараз фінансова підтримка усе більше спрямовується на освітні послуги університетів. Найчастіше таким донорами є великі корпорації, які готові пожертвувати університету 15–20 мільйонів доларів. Щоправда, зі збільшенням сум з'явилася й нова тенденція, яка турбує університети. Бізнес хоче не лише диктувати, на що повинні бути витрачені суми пожертв, але й впливати на деякі аспекти менеджменту. Наприклад, мати можливість впливати на процес відбору співробітників на освітні програми, які було профінансовано.

Частка приватних витрат в Україні становить 25% від усього обсягу фінансування вищої освіти

В Україні приклади підтримки університетів бізнесом поодинокі. Такими прикладами можуть бути програми співпраці з університетами СКМ, DF Group, великих гірничодобувних підприємств Дніпропетровської області. Якщо звернутися до статистики, то частка фінансування юридичними особами, тобто бізнесом, у загальному обсязі фінансування з приватних джерел становить 0,74 % або 0,01 % ВВП.

Моделі фінансування

У світі практикують три головні моделі розподілу ресурсів серед вишів – це (1) модель, що ґрунтується на формулі (formula based); (2) проектне фінансування (project based); (3) модель, основою якої є контракт (contract based). Фінансування на основі формули може базуватися на таких критеріях, як кількість студентів, що вступили, чи кількість співробітників вишу (критерії «входу»), або на кількості виданих дипломів, зароблених

студентами кредитів (критерії «виходу»), чи на комбінації і тих, і інших критеріїв. Під час проектного фінансування університети надають державним органам свої бюджетні кошториси. Проектне фінансування найчастіше застосовується для науково-дослідної діяльності вишів. Проектне фінансування може надаватися на конкурентній основі або без конкурсу. У випадку проведення конкурсу університети подають заявки; і фінансування отримують ті, хто найліпше відповідає критеріям конкурсу. У випадку без конкурсу ресурси розподіляють порівну між університетами або обсяги фінансування обговорюються з університетами. Модель на основі контракту передбачає підписання індивідуальних контрактів між університетами та державою. У контрактах, як правило, узгоджуються послуги, які за цим контрактом надасть університет, та індикатори успішного виконання контрактних зобов'язань.

На практиці в системах вищої освіти країн ЄС всі ці три моделі приблизно у 30 % випадків використовуються одночасно. Проте найбільш популярною є модель фінансування на основі формули. Ця модель популярна з декількох причин. По-перше, це справедливість і прозорість процесу розподілу фінансових ресурсів. По-друге, це зниження адміністративного навантаження. Адже щойно формулу визначили, її застосування для всіх університетів не викликатиме складнощів, і немає потреби в проведенні перемовин окремо з кожним університетом. В останні роки помітною стала тенденція збільшення ваги показників «виходу» у формулах фінансування. Це такі показники, що роблять очевидним результат діяльності вишу, наприклад, кількість виданих дипломів. І хоча такі критерії, як кількість студентів чи число абітурієнтів у тому чи іншому виші все ще переважають, усе більшого значення в системі фінансування набувають критерії, орієнтовані на результат.

Проектне фінансування на конкурсній основі теж дуже популярне, але воно використовується переважно для науково-дослідної діяльності вишів. Фінансування наукових досліджень

відбувається на основі подання заявок/ проектних пропозицій дослідними підрозділами університетів. Після розгляду цих заявок дослідною радою приймається рішення на конкурсній основі про надання фінансування тому чи іншому вишу.

В країнах ЄС для мети фінансування освітніх витрат вишів найширше застосовується модель на основі формули

Як розподіляються бюджетні кошти між вишами в Україні? Університети подають свої пропозиції щодо кількості потрібних їм бюджетних місць до Міністерства освіти, попередньо узгодивши ці цифри з органами місцевої влади, а також регіональними центрами зайнятості. Далі згідно зі змінами, що набули чинності з 1.01.2013 р., конкурсна комісія розглядає ці пропозиції і вирішує, скільки кому бюджетних коштів виділити. Потрібно нагадати, що з 1 січня 2013 року набув чинності Закон «Про формування та розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів», який визначає процес розподілу державного замовлення між вишами. Що власне змінив цей закон у процедурі розподілу фінансових ресурсів між університетами? Тільки те, що зрештою рішення про те, скільки бюджетних місць дати тому чи іншому вишу тепер приймає не одна особа, а конкурсна комісія. Критерії відбору, якими при цьому мають керуватися члени комісії, швидше являють собою умови допуску до конкурсу, ніж критерії відбору (див. Додаток 1). Наприклад, такі критерії, як наявність ліцензії у вишу чи рівень кадрового забезпечення – це умови, без яких виш в принципі не зможе працювати. Серед критеріїв відбору мають бути критерії, які характеризують результативність роботи вишу.

Цей закон повинен був привнести елемент конкурсу в процес розподілу засобів і зробити

його більш прозорим. Чи вийде в такий спосіб досягти мети, покаже час. Зрозумілим залишається те, що така модель фінансування на конкурсній основі чудово працює в Європі, проте служить іншим цілям – конкурентоспроможності дослідної роботи вишів. А для мети фінансування освітніх витрат вишів найширше застосовується модель на основі формули.

Як і на що витрачаються кошти?

Які обмеження встановлює держава під час витрачання університетами бюджетних засобів?

Практично в усіх країнах ЄС (за винятком Болгарії, Кіпру, Литви, Латвії) фінансування університетів відбувається за схемою одноразового гранту (block grant). Університети отримують певну суму, якою вони повинні перекрити кілька статей витрат (зарплати, експлуатаційні витрати, дослідна діяльність тощо). При цьому університети самі вирішують, як ефективніше розподілити кошти між структурними підрозділами й на які види діяльності їх витратити.

В Україні ж витрачання бюджетних коштів регламентується нормативами, встановленими центральним органом виконавчої влади. Ці нормативи розповсюджуються на штатну чисельність співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчальне навантаження викладачів, розміри земельних ділянок, фінансування наукових досліджень, утримання навчальних аудиторій і лабораторій, бібліотек та фондів наукової і навчальної літератури, фінансування капітального будівництва, ремонт і утримання будівель і спортивно-оздоровчих споруд, придбання технічних засобів навчання та методичного забезпечення навчального процесу. Іншими словами, університети повинні суворо дотримуватися встановлених норм на ту чи іншу статтю витрат. Це не просто обмежує, а й

практично блокує можливість більш ефективного використання коштів, виходячи з потреб кожного конкретного вишу.

До недавнього часу існували обмеження й на використання коштів, які виші заробили за рахунок власної діяльності. Проте у березні 2012 року Верховна Рада прийняла закон, що дозволяє вишам використовувати гроші, отримані за рахунок своєї господарської діяльності, на власний розсуд. У цілому, це позитивне нововведення – крок до більшої фінансової автономії вишів, оскільки виші тепер можуть ефективніше перерозподіляти кошти між структурними підрозділами, оновлювати матеріально-технічну базу, впроваджувати нові технології у навчальний процес, стимулювати розвиток науки. Проте і тут є свої підводні камені – це можливі лази для побудови корупційних схем, оскільки закон звільняє виші від необхідності проводити тендери під час використання власних коштів.

Структура витрат вишів

Витрати на освіту включають як поточні, так і капітальні витрати. Капітальні витрати – це купівля довгострокових товарів та послуг: обладнання, будівництво, капітальний ремонт. Поточні витрати – це всі щорічні витрати, які потрібні для функціонування вишу; вони передбачають оплату праці, комунальні платежі, навчальні матеріали, соціальні послуги (харчування, надання гуртожитків, медобслуговування) тощо. У країнах Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР) поточні витрати в загальній структурі витрат вишів становлять приблизно від 80 % до 96 % (див. Таблиця 3). Середній показник у цих країнах дорівнює 90,9 %. Відповідно капітальні витрати в середньому становлять 9,1 %. В Україні показник капітальних витрат (4,1 %) більше ніж вдвічі нижчий за середній рівень країн ОЕСР. А поточні витрати досягають 95,9 %. Українська структура витрат приблизно така сама, як структура в таких країнах, як

Бельгія, Данія, Фінляндія та Швеція. Саме скандинавські країни, як було показано вище (див. Діаграма 1) лідирують в міжнародних рейтингах топ-500 найкращих університетів світу. Тобто не зважаючи на порівняно невеликі капітальні витрати, ці держави лідирують у світових рейтингах і є прикладом для наслідування (останнє особливо стосується системи вищої освіти Фінляндії).

В країнах ОЕСР у середньому 25 % усіх витрат вишів спрямовується саме на науково-дослідну діяльність

Таблиця 3. Структура витрат у вищих навчальних закладах країн ОЕСР та в Україні

Країна	Поточні витрати, %	Капітальні витрати, %
Австралія	89,9	10,1
Австрія	93,7	6,3
Бельгія	96,7	3,3
Великобританія	94,4	5,6
Данія	95,5	4,5
Іспанія	79,4	20,6
Італія	88,8	11,2
Канада	91,5	8,5
Нідерланди	86,1	13,9
Німеччина	90,4	9,6
Норвегія	94,1	5,9
Польща	87,3	12,7
Португалія	92,5	7,5
Словенія	87,1	12,9
США	90,3	9,7
Угорщина	91,0	9,0
Україна	95,9	4,1
Фінляндія	95,8	4,2
Франція	91,3	8,7
Швейцарія	91,1	8,9
Швеція	96,3	3,7
Японія	87,0	13,0
Середнє значення в країнах ОЕСР	90,9	9,1

Джерело: Education at a Glance, OECD 2011, Міністерство освіти і науки України

Одна з головних складових поточних витрат – це оплата праці, як викладачів, так і решти співробітників вишу. Саме на цю статтю витрат йде більша частина поточних трат. У країнах ОЕСР заробітна платня усього штату співробітників вишів становить від 50 % до 80 % поточних витрат. Найменший показник (приблизно 50 %) характерний для Чехії, Словаччини, а найбільший – для Великобританії (майже 83 %). Середній показник у країнах ОЕСР – це 68,5 %.

Міністерство освіти України не надає деталізацію поточних витрат вищих навчальних закладів, зокрема розбивку за витратами на оплату праці та ін. поточні витрати. Проте така статистика існує для професійно-технічних училищ. Звичайно ж, дані щодо ПТУ можуть сильно відрізнятися від структури витрат у вишах, але все ж наведемо цю інформацію. Отже, в українських ПТУ на оплату праці співробітників йде близько 40 % поточних витрат. Крім того, 15 % поточних витрат йде на оплату податку із заробітної платні. Тобто загальні витрати на роботу персоналу становлять близько 55 % поточних витрат.

У системі вищої освіти існує також загальноприйнятий розподіл на головні освітні витрати, дослідження, а також витрати на допоміжні послуги. Головні освітні витрати – це всі витрати, пов'язані з викладанням. Допоміжні витрати – це, в основному, витрати на соціальні послуги, такі як надання гуртожитків, харчування, медобслуговування. Дослідження – це науково-дослідна діяльність вишів.

Ще однією відмінною рисою фінансування досліджень у розвинених країнах є підтримка науково-дослідних підрозділів університетів бізнесом

Варто зазначити, що в країнах ОЕСР у середньому 25 % усіх витрат вишів спрямовується саме на науково-дослідну

діяльність. У деяких країнах, наприклад у Швеції, Швейцарії, Великобританії, рівень витрат на дослідження перевищує 45 %. В Україні цей показник знаходиться на рівні 3 %³, хоча згідно із Законом «Про освіту» рівень витрат на дослідження повинен бути не менше 10 % від загальних державних витрат на вищу освіту. Ця різниця різниці порівняно з рівнем витрат у розвинених країнах не могла не позначитися на стані науково-дослідної діяльності українських університетів. А саме цей показник – дослідження та публікації, які ґрунтуються на них – один із головних критеріїв під час розрахунку міжнародних рейтингів вишів, про що було сказано вище.

Ще однією відмінною рисою фінансування досліджень у розвинених країнах є підтримка науково-дослідних підрозділів університетів бізнесом. В останні роки ця тенденція набирає обертів, тим самим зміцнюючи відносини між університетами та бізнесом. В Україні така практика не має широкого розповсюдження.

Висновки

Українська вища освіта фінансується добре: на її потреби витрачається в сукупності до 2,7 % ВВП державних і приватних коштів щороку. Проблема полягає в ефективності розподілу та використання цих засобів. Розподіл державних коштів до недавнього часу відбувався практично в ручному режимі, на основі непрозорої схеми перемовин та індивідуальних домовленостей з університетами. Згідно з новим законом, починаючи з 2013 року, цю модель було дещо модернізовано: тепер з'явилася конкурсна комісія, яка буде приймати рішення на конкурсній основі. По суті ж цей закон змінив не так багато – зрештою рішення про те, скільки бюджетних місць виділити тому чи іншому вишу тепер приймається не однією особою, а конкурсною комісією.

³ Дані за 2011 рік, Міністерство освіти і науки України

Не менш важливо, наскільки ефективно ці кошти витрачаються університетами. Як раз тут існують значні обмеження у вигляді нормативів, встановлених державою. Просто кажучи, держава вважає, що їй краще знати, скільки і на що університетам потрібно витратити грошей. Є у цьому питанні позитивне зрушення: це нещодавній дозвіл університетам використовувати гроші, зароблені за рахунок власної господарської діяльності (спецфондів), на свій розсуд. Щоб збільшити ефективність використання бюджетних коштів, державі потрібно перейти від застарілої системи нормативів до нової моделі, яка б характеризувалася збалансованістю між наданням більшої фінансової автономії та контролем над витратами вишів.

Надання вишам більшої автономії підвищить і конкуренцію між ними. Ті виші, які справляться із завданням розподілу коштів найефективніше, підвищать якість освіти, до них потягнуться абітурієнти, відповідно вони отримають конкурентну перевагу в порівнянні з іншими вишами.

Не меншою проблемою, що потребує серйозної уваги держави, є занепад науково-дослідної діяльності вишів. Тут причинами є й недостатнє фінансування, спрямоване на дослідження, й відсутність стимулів у вишів розвивати цю сферу діяльності.

Наостанок повернемося до нашого питання. Чому українських вишів немає у топ світових рейтингах? Поки у них немає ані стимулів, ані достатнього фінансування для наукових досліджень, вони туди не потраплять. Адже рейтинги, як було сказано вище, розраховуються на основі кількості публікацій та цитування викладачів та випускників у провідних журналах світу. Ще варто згадати про відсутність конкуренції між вишами всередині самої України. Українські виші, не маючи тієї свободи в прийнятті рішень, яку дає фінансова, адміністративна та ін. автономія, просто позбавлені можливості конкурувати. Як же вони навчатися конкурувати зі світовими лідерами?

Рекомендації

1. Законом України «Про освіту» передбачено фінансування всієї освіти у розмірі 10 % від ВВП. Обґрунтування для цієї норми фінансування немає. Хоча має бути врахований принаймні такий фактор, як кількість осіб відповідного віку (дошкільного, шкільного, студентського) у певний навчальний рік. Така норма закону застаріла, і її потрібно скасувати. Обсяг фінансування освіти, зокрема вищої, повинен розраховуватися на основі соціальних та економічних показників.
2. Для підвищення ефективності використання бюджетних коштів перейти від застарілої системи нормативів до нової моделі, яка б характеризувалася збалансованістю між наданням більшої фінансової автономії та контролем над витратами вишів. Зрештою виші повинні самі визначати структуру власних витрат, тобто вирішувати, на що і в яких пропорціях їм витратити гроші.
3. Замінити українську модель фінансування вишів (по суті це модель проектного фінансування, яку використовують у розвинених країнах для фінансування досліджень, див. вище) на більш прозору – модель на основі формули, де, крім таких показників, як кількість студентів, варто враховувати й показник результативності роботи вишу.
4. Збільшити частку фінансування науково-дослідної діяльності. На сьогодні лише 3 % усіх витрат спрямовано на наукові дослідження.
5. Використовувати модель проектного фінансування на конкурсній основі для окремого фінансування дослідної роботи вишів. Це простимулює не лише

конкуренцію між вишами, але й їхній розвиток у галузі наукових досліджень.

6. Стимулювати та розвивати відносини між бізнесом та вищими навчальними закладами. Бізнес і університети можуть бути партнерами в довгостроковій перспективі та укласти взаємовигідні угоди. Бізнес може профінансувати не лише цікаві для нього дослідження, але й інвестувати в освітні програми.
7. Популяризувати серед випускників та викладачів вишів написання кандидатських і докторських дисертацій англійською мовою. Крім того, потрібно стимулювати наукові дослідження з наступними публікаціями не лише для захисту дисертацій, але й для подальшої викладацької роботи у виші.

Додаток 1

Витяг з порядку розміщення державного замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів

Основними критеріями відбору виконавців державного замовлення є:

- наявність ліцензії на право надання освітніх послуг за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, сертифіката про акредитацію навчального закладу, сертифіката про акредитацію пряму підготовки (спеціальності), свідоцтва про атестацію, документа, що підтверджує підготовку аспірантів (ад'юнктів), докторантів за відповідною науковою спеціальністю;
- висновки експертної комісії та експертної ради при акредитаційній комісії, зокрема щодо рівня кадрового забезпечення підготовки фахівців заявлених напрямів підготовки (спеціальностей), матеріально-технічної бази, навчально-методичного та інформаційного забезпечення учасника конкурсу;
- погодження проектних показників обсягу державного замовлення з регіональними центрами зайнятості, а також з органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері освіти, місцевими органами управління освітою (відповідно до місцезнаходження навчального закладу, наукової установи, їх відокремлених структурних підрозділів).

CASE УКРАЇНА
вул. Дегтярівська 25А, корп. Г
офіс 310
Київ, 04119

Тел.: +38 044 227-53-17
Факс: +38 044 483-52-00

Керівник проекту:
Володимир Дубровський
dubrovsky@case-ukraine.kiev.ua

Проект виконується за підтримки Інституту
відкритого суспільства